

ROBERT JASTRZĘBSKI (Warszawa)

Działalność giełd towarowych w Polsce w latach 1946–1950

I. Zakończenie drugiej wojny światowej spowodowało konieczność uregulowania na ziemiach polskich rynku towarowego, obejmującego przede wszystkim towary rolno-spożywcze. Związane to było ze zniszczeniami wojennymi, a także z redystrybucją żywności. Dlatego sprawa działalności giełd towarowych stała się przedmiotem obrad Komitetu Ekonomicznego Rady Ministrów. Nastąpiło to na wniosek Ministra Apropowizacji i Handlu z dnia 2 lipca 1946 r.¹ Giełdy, zgodnie z wnioskiem, miały obejmować swoją działalnością także tzw. Ziemie Odzyskane. Do głównych zadań giełd miało należeć:

1. dokonywanie na nich transakcji kupna-sprzedaży ziemiopłodów oraz ich przetworów,
2. stałe notowanie cen,
3. określanie standardów na podstawowe rodzaje ziemiopłodów oraz ich przetworów,
4. ujawnianie wielkości obrotów,
5. sądownictwo polubowne (rozjemstwo)².

Podstawą prawną działalności przyszłych giełd miały być regulacje z okresu II RP, a organizacją giełd mieli się zająć tymczasowi komisarze, wyznaczeni dla poszczególnych giełd przez Ministra Apropowizacji i Handlu. Prace szczegółowe miał prowadzić komitet organizacyjny, którego skład, na podstawie list kandydatów ustalonych przez komisarzy w porozumieniu z właściwymi wojewodami, zatwierdzał Minister Apropowizacji i Handlu. Komitet, nadzorowany przez tymczasowego komisarza, miał zajmować się: opracowaniem projektu statutu giełdy oraz przedstawieniem go do zatwierdzenia Ministrowi Apropowizacji i Handlu; opracowaniem regulaminów giełdowych; przyjmowaniem członków tworzącej się giełdy; zwoływaniem ogólnego zgromadzenia

¹ Archiwum Akt Nowych, Komitet Ekonomiczny Rady Ministrów (dalej: AAN, KERMI), sygn. 40, s. 559-561.

² Ibidem, s. 560.

członków, w sposób określony w statucie; przygotowaniem listy kandydatów na maklerów giełdowych do zatwierdzenia Ministrowi Apropowizacji i Handlu; organizacją biura giełdy.

Zgodnie z wnioskiem członkami giełdy miały być:

1. osoby fizyczne i prawne, które zajmowały się zawodowo produkcją, obrotem lub przetwórstwem towarów dopuszczonych do obrotu na określonej giełdzie, czynnościami ubezpieczenia, przewozem, spedycją, przechowaniem, udzielaniem zaliczek oraz innymi czynnościami związanymi z obrotem handlowym tymi towarami;

2. organizacje spożywców;

3. instytucje publiczne, po uzyskaniu zgody właściwego ministra.

Poza tym we wniosku zawarto propozycję wprowadzenia zwolnień w podatku obrotowym, od transakcji kupna-sprzedaży wszelkiego rodzaju ziemio-
plodów i ich przetworów, o ile zostały dokonane na giełdzie oraz potwierdzo-
ne księgami i kartami umów giełdowych, które zostały spisane przez przysię-
głych maklerów giełdowych. Głównym celem ulg miało być skontrolowanie
wielkości obrotów towarowych na giełdach³.

Następnie, na podstawie zarządzenia Ministra Apropowizacji i Handlu z dnia 3 sierpnia 1946 r.⁴, rozpoczęły działalność giełdy zbożowo-towarowe, w zakresie obrotu ziemio-
plodami i ich przetworami. Do przeprowadzenia prac związanych z organizacją giełd zostali wyznaczeni, z osobna dla każdej gieł-
dy, tymczasowi komisarze powoływani przez Ministra Apropowizacji i Handlu, zaś ich zastępcy – przez Ministra Rolnictwa i Reform Rolnych. Wydanie za-
rządzenia zostało poprzedzone wspomnianym wyżej wnioskiem Ministra Apropowizacji, a następnie uchwałą KERM z 6 lipca 1946 r.⁵ Głównym zada-
niem giełd towarowych, zgodnie z pkt. 2 uchwały, miało być rejestrowanie i kontrola transakcji kupna-sprzedaży towarów⁶. Tworzenie giełd uzasadniano

³ Ibidem, s. 561.

⁴ Zarządzenie Ministra Apropowizacji i Handlu z dnia 3 sierpnia 1946 r. w porozumieniu z Mini-
strem Rolnictwa i Reform Rolnych o wznowieniu działalności giełd towarowych (zbożowych), [Dz. Urz. Ministerstwa Apropowizacji i Handlu, nr 11, poz. 61; AAN, Ministerstwo Apropowizacji (b. Ministerstwo Apropowizacji i Handlu), sygn. 121, s. 72]. Zob. także zarządzenie Ministra Apropowizacji i Handlu z dnia 9 września 1946 r. o rozwiązaniu rad giełd towarowych (zbożowych), [Dz. Urz. Ministerstwa Apropowizacji i Handlu, nr 13, poz. 83; AAN, Ministerstwo Apropowizacji (b. Ministerstwo Apropowizacji i Handlu), sygn. 121, s. 86]. Również: A. Kochański, *Polska 1944–1991. Informator historyczny*, t. I, Warszawa 1996, s. 160, 271, 308.

⁵ Zob. pkt IX protokołu posiedzenia Prezydium Komitetu Ekonomicznego Rady Ministrów w dniu 6 lipca 1946 r. oraz dyskusję nad wnioskiem; w konkluzji stwierdzono, że pożądanym było-
by, ażeby instytucje państwowe, m.in. wojsko, dokonywały zakupów zboża wyłącznie na giełdach (AAN, KERM, sygn. 20, s. 22, 26).

⁶ Okólnik z dnia 16 czerwca 1949 r. w sprawie ulg w podatku obrotowym dla transakcji doko-
nywanych na giełdach zbożowo-towarowych (Dz. Urz. Ministerstwa Skarbu, nr 23, poz. 147). Punkt IX protokołu posiedzenia Prezydium Komitetu Ekonomicznego Rady Ministrów w dniu 6 lipca 1946 r. stanowią, że przedmiotem obrad była „sprawa wznowienia działalności giełd towaro-
wych (zbożowych) na terenie Państwa” (zawarte: AAN, KERM, sygn. 20, s. 22, 26; AAN, KERM, mikrofilm nr B.4–B.5); także: Skorowidz Spraw Komitetu Ekonomicznego Rady Ministrów od 10.05.1946 r. do 22.10.46 (zawarte: AAN, KERM, sygn. 224, pod lit. g).

„zamierzoną przez Państwo akcją skupu ziemiopłodów i ich przetworów dla celów zaopatrzenia zagwarantowanego”⁷. Uważano przy tym, że „giełdy mają być organizowane kolejno w głównych ośrodkach produkcji rolnej i w głównych ośrodkach konsumpcyjnych. Za główne ośrodki produkcji rolnej uznano województwa: poznańskie, pomorskie i lubelskie; za główne ośrodki konsumpcyjne – województwa: katowickie, łódzkie i warszawskie”⁸. Funkcjonowanie giełd zostało oparte przede wszystkim na regulacjach z okresu II Rzeczypospolitej, w szczególności rozporządzeniu Prezydenta Rzeczypospolitej z 1924 r. o organizacji giełd⁹.

Organizacja giełd została zapoczątkowana przez mianowanie we wrześniu 1946 r. tymczasowych komisarzy rządowych dla giełd zbożowo-towarowych w Łodzi, Poznaniu, Bydgoszczy. Kompetencje tymczasowych komisarzy obejmowały uprawnienia dawnych rad giełdowych. Pod koniec tego miesiąca odbył się w Warszawie zjazd komisarzy, na którym zostały opracowane regulaminy giełdowe. Dotyczyły one między innymi: przyjmowania członków i uczestników, wyborów, komisji dyscyplinarnej i odwoławczej, kształtowania i notowania kursów giełdowych, sądu rozjemczego, zawierania transakcji giełdowych¹⁰. W październiku tegoż roku zostali mianowani tymczasowi komisarze innych giełd zbożowo-towarowych; mianowicie we Wrocławiu, Krakowie, Gdańsku, Warszawie i Lublinie¹¹. Giełdy te otrzymały jednakowe statuty, w celu ujednoczenia zasad organizacyjnych. Następnie w grudniu 1946 r. zostały zatwierdzone komitety organizacyjne giełd w Krakowie oraz Warszawie, zatwierdzono statuty giełd w Łodzi, Poznaniu i Bydgoszczy¹². W marcu 1947 r. zatwierdzono statut Giełdy Zbożowo-Towarowej w Warszawie, w tym jej regulaminy, oraz rozpoczęto organizację giełdy w Lublinie¹³. Tworzenie

⁷ AAN, Ministerstwo Aprowizacji (b. Ministerstwo Aprowizacji i Handlu), sygn. 178, s. 130.

⁸ Ibidem, sygn. 179, s. 102.

⁹ Szerzej na temat giełd towarowych, przede wszystkim w zakresie obrotu towarami rolnymi: T. Kłapkowski, *Handel rolniczy i podstawy aprowizacji*, t. I-II, Kraków 1947; J. Wojtyła, *Zasady polityki handlowej i organizacji obrotu*, Warszawa 1947.

¹⁰ AAN, Ministerstwo Aprowizacji (b. Ministerstwo Aprowizacji i Handlu), sygn. 180, s. 68.

¹¹ Ibidem, sygn. 181, s. 71-72. W listopadzie 1946 r. powołano tymczasowego komisarza giełdy w Warszawie i zatwierdzono komitety organizacyjne giełd: we Wrocławiu, Gdańsku i Lublinie [Ibidem, sygn. 182, s. 62].

¹² Poza tym dla poszczególnych giełd zatwierdzono regulaminy: przyjmowania członków i uczestników giełd zbożowo-towarowych; kształtowania i notowania kursów giełdowych, postępowania przed komisją dyscyplinarną oraz komisją odwoławczą giełdy, zawierania transakcji giełdowych [AAN, Ministerstwo Aprowizacji (b. Ministerstwo Aprowizacji i Handlu), sygn. 183, s. 70]. Szerzej: AAN, Ministerstwo Przemysłu i Handlu, sygn. 783, s. 221-230 (uzgodnienia w zakresie regulaminów giełd zbożowo-towarowych), s. 231-233 (regulamin zawierania transakcji giełdowych na Giełdzie Zbożowo-Towarowej we Wrocławiu), s. 234-237 (regulamin kształtowania i notowania kursów giełdowych Giełdy Zbożowo-Towarowej we Wrocławiu), s. 238-243 (regulamin przyjmowania członków i uczestników Giełdy Zbożowo-Towarowej w Katowicach), s. 244-251 (regulamin postępowania przed komisją dyscyplinarną oraz komisją odwoławczą Giełdy Zbożowo-Towarowej w Krakowie). Co interesujące, zamierzano powołać komisję dla handlu zagranicznego przy Giełdzie Zbożowo-Towarowej w Gdańsku; zob. opinie na ten temat: ibidem, s. 257-263.

¹³ AAN, Ministerstwo Aprowizacji (b. Ministerstwo Aprowizacji i Handlu), sygn. 186, s. 35.

giełd należało do zadań Ministerstwa Apropowizacji i Handlu, a konkretnie departamentów handlu i ziemiopłodów. Pierwszy z nich zajmował się stroną organizacyjno-prawną, np. statutami poszczególnych giełd, preliminarzami budżetowymi, regulaminami giełdowymi, obsadą stanowisk dyrektorów giełd, listami kandydatów na maklerów przysięgłych, drugi zaś obrotem towarowym na giełdzie, np. listą notowanych artykułów, polityką giełd i notowaniem cen, obserwacją i przeciwdziałaniem obrotom towarowym poza giełdą. Każda tworząca się giełda otrzymała kredyt zwrotny w wysokości 350 tys. zł¹⁴.

Poszczególne giełdy powstawały, jak wówczas uważano, dość opieszale. Zwrócono na to uwagę w czasie konferencji w dniu 15 października 1946 r., poświęconej przeciwdziałaniu zwyżce cen na rynku. W protokole konferencyjnym uznano bowiem, że „wobec dużego znaczenia odcinka notowania cen, należy przyspieszyć powołanie giełd zbożowych. Praktyczne realizowanie zagadnienia musi polegać na kompletnej jawności (publikowanie cen), opracowaniu jednolitej nomenklatury oraz wytycznych dla czynnych w tym okresie komisyj czy giełd”¹⁵. Jednakże tworzenie giełd postępowało, o czym świadczą prace nad zatwierdzaniem komitetów organizacyjnych, statutów oraz regulaminów giełdowych¹⁶. Niekiedy czynniki miejscowe występowały wprost do władz państwowych o uruchomienie giełdy zbożowo-towarowej. Taka sytuacja miała miejsce w kwietniu 1947 r., kiedy Urząd Wojewódzki w Szczecinie złożył wnioski o uruchomienie giełdy w tym mieście¹⁷.

W okresie 1946-1950 działało 10 giełd zbożowo-towarowych. Przedstawia to tabela 1.

Początkowo giełdy miały stanowić osoby prawne będące zarazem instytucjami prawa publicznego¹⁸. W późniejszym okresie przekształcano je w instytucje uspołecznione, które pozostawały pod nadzorem państwowym Ministerstwa Handlu Wewnętrznego. W owym okresie giełdy zbożowo-towarowe zostały niejako wtłoczone w koleiny kształtującej się gospodarki socjalistycznej. Należy bowiem pamiętać, że ich działalność przypadała na okres przejściowy, związany z realizacją tzw. planu trzyletniego, którego wykonanie miało nastąpić w wyniku „utrwalenia ustroju i przebudowy struktury społeczno-gospodarczej kraju”¹⁹.

¹⁴ Ibidem, sygn. 181, s. 71-72.

¹⁵ Ibidem, sygn. 118, s. 4.

¹⁶ Szerzej: AAN, Ministerstwo Apropowizacji (b. Ministerstwo Apropowizacji i Handlu), sygn. 184, s. 43-44 (zatwierdzenie komitetu organizacyjnego giełdy w Katowicach; statutu tej giełdy oraz regulaminów giełdowych); AAN, Ministerstwo Apropowizacji (b. Ministerstwo Apropowizacji i Handlu), sygn. 185, s. 33 (zatwierdzenie statutu i regulaminów giełdy we Wrocławiu i Krakowie).

¹⁷ AAN, Ministerstwo Apropowizacji (b. Ministerstwo Apropowizacji i Handlu), sygn. 187, s. 27.

¹⁸ Zob. § 2 statutu Giełdy Zbożowo-Towarowej w Bydgoszczy (*Statut Giełdy Zbożowo-Towarowej w Bydgoszczy*, Bydgoszcz 1947, s. 5-6).

¹⁹ Art. 4 lit. a ustawy z dnia 2 lipca 1947 r. o Planie Odbudowy Gospodarczej (Dz. U. nr 53, poz. 285).

Tabela 1.

Giełdy w latach 1946–1950

Giełda	Data otwarcia	Adres
Giełda Zbożowo-Towarowa w Bydgoszczy	20 grudnia 1946	Bydgoszcz, ul. Śniadeckich 1
Giełda Zbożowo-Towarowa w Gdańsku	18 marca 1947	Gdańsk–Wrzeszcz, Al. Wojska Polskiego 15
Giełda Zbożowo-Towarowa w Katowicach	25 stycznia 1947	Katowice, ul. 27 stycznia 23
Giełda Zbożowo-Towarowa w Krakowie	25 lutego 1947	Kraków, ul. Łobzowska 12
Giełda Zbożowo-Towarowa w Lublinie	25 sierpnia 1947	Lublin, ul. Radziwiłłowska 9
Giełda Zbożowo-Towarowa w Łodzi	16 grudnia 1946	Łódź, ul. Gdańska 38
Giełda Zbożowo-Towarowa w Poznaniu	18 grudnia 1946	Poznań, Al. Marcinkowskiego 3
Giełda Zbożowo-Towarowa w Szczecinie	25 października 1948	Szczecin, Al. Wojska Polskiego 75
Giełda Zbożowo-Towarowa w Warszawie	15 marca 1947	Warszawa, ul. Krakowskie Przedmieście 16/18
Giełda Zbożowo-Towarowa we Wrocławiu	14 lutego 1947	Wrocław, ul. Lelewela 15

Opr.: R. Jastrzębski. Źródło: AAN, Ministerstwo Aprowizacji (b. Ministerstwo Aprowizacji i Handlu), sygn. 183, s. 70; sygn. 185, s. 33; sygn. 186, s. 35; WG 1948, nr 1.

Jednym z środków była tzw. „bitwa o handel”, której główny propagator stwierdził, na kwietniowym plenum Komitetu Centralnego PPR, że „najwyższą a zarazem jedyną formą skutecznego uspołecznienia współczesnych środków produkcji jest upaństwowienie”²⁰. Dlatego też giełdy miały zasadniczo zostać przekształcone, a co za tym idzie pełnić odmienne zadania w przyszłej – socjalistycznej, gospodarce. Uważano bowiem, iż „podejmując swe funkcje, Giełdy muszą wejść na drogę rewolucyjnego postępu i wyteńczyć siły dla osiągnięcia celów gospodarki socjalistycznej. Władze organizacyjne Giełd odpowiedzialne są dziś za dopilnowanie i utrzymanie takiej właśnie linii postępowania i zniszczenia w tych instytucjach jakichkolwiek pozostałości warcholstwa kapitalistycznego”²¹. Giełdy miały ulec tzw. „uspołecznieniu”. Proces

²⁰ H. Minc, *Charakter i tendencje rozwojowe naszego przemysłu*, „Nowe Drogi” 1947, nr 3, s. 43. Szerzej: Z. Landau, W. Roszkowski, *Polityka gospodarcza II RP i PRL*, Warszawa 1995, s. 232 i n. Zob. także: ustawa z dnia 2 czerwca 1947 r. o zwalczaniu drożyzny i nadmiernych zysków w obrocie handlowym (Dz. U. nr 43, poz. 218).

²¹ W. Rościszewski, *Giełdy zbożowo-towarowe na nowym etapie*, „Wiadomości Giełdowe” 1948, nr 1, s. 2.

realizacji tego celu składał się z dwóch etapów. Pierwszy rozpoczął się w czerwcu 1948 r. i trwać miał 3 miesiące. Dotyczył przede wszystkim: powiększenia listy członków giełd o spółdzielnie samopomocy chłopskiej, zmianę składu władz giełdowych przez dokooptowanie przedstawicieli uspołecznionego aparatu handlowego i przetwórczego, likwidacji kapitalistycznej instytucji maklerów, „których metody pracy w oparciu o zachowanie tzw. »tajemnicy zawieranych umów« oraz ogromne zarobki za udział w opłatach od transakcji tzw. kurtażu stały w zupełnej sprzeczności z założeniami gospodarki ludowej”²². Przekształcenia te, zmierzające do uspołecznienia giełd, związane były ze zmianą statutów poszczególnych giełd zbożowo-towarowych²³.

Realizacja pierwszego etapu zakończyła się sprawnie, a nowe władze giełd, uprzednio zatwierdzone przez Ministra Przemysłu i Handlu, rozpoczęły działalność we wrześniu 1948 r. Następnie odbył się w dniach 8–9 października tegoż roku w Warszawie Ogólnopolski Zjazd Giełd Zbożowo-Towarowych, na którym zostały podjęte uchwały o realizacji drugiego etapu „uspołeczniania” giełd. Ich treścią było: powiązanie działalności giełd z uspołecznionym aparatem handlowym i przetwórczym, zarejestrowanie na listach stałych członków giełd wszystkich niezgłoszonych spółdzielni samopomocy chłopskiej oraz usprawnienie obrotu płodami rolnymi i ich przetworami. Miało temu służyć podniesienie etyki wykonywania zobowiązań handlowych, upowszechnianie warunków handlowych, ustalanie standardów obrotów, usprawnienie metod obrotu towarowego. Co interesujące, powołano wówczas do życia organ giełd zbożowo-towarowych – dwutygodnik „Wiadomości Giełdowe”, którego pierwszy numer ukazał się 15 listopada 1948 r.²⁴ Przekształcone giełdy miały stanowić jeden z elementów przyszłej gospodarki socjalistycznej. Podkreślano przy tym, że „giełdy uspołecznione są aparatem, który winien ułatwiać i usprawniać obrót towarowy i dlatego muszą być czujne na wszelkie przejawy szybkich przemian gospodarki socjalistycznej”²⁵. Celowi temu służyły zmiany statutów poszczególnych giełd, które miały być dostosowane do ich przyszłej roli w obrocie uspołecznionym²⁶.

Należy jednak zaznaczyć, że jeszcze w sprawozdaniu z otwarcia nowej Giełdy Zbożowo-Towarowej w Szczecinie w dniu 25 października 1948 r. wymieniono wśród zadań giełdy: stabilizację cen towarów wolnorynkowych,

²² Ibidem. Zob. zarządzenie Ministra Przemysłu i Handlu z dnia 8 czerwca 1948 r. o obowiązku należenia do giełd zbożowo-towarowych przedsiębiorstw prowadzących hurtowy handel zbożem i produktami przemiału (Dz. Urz. Ministerstwa Przemysłu i Handlu Nr 12, poz. 179). Zob. AAN, Ministerstwo Przemysłu i Handlu, sygn. 3310, s. 9-10.

²³ AAN, Ministerstwo Przemysłu i Handlu, sygn. 783, s. 252-256.

²⁴ *Od redakcji*, „Wiadomości Giełdowe” 1948, nr 1.

²⁵ W. Rościszewski, *Giełdy zbożowo-towarowe...*, s. 3.

²⁶ Zob. pismo dyrektora departamentu obrotu artykułami rolnymi Ministerstwa Przemysłu i Handlu do Podsekretarza Stanu E. Szyra z dnia 24 grudnia 1948 r. w sprawie zmian statutów giełd zbożowo-towarowych z prośbą o zatwierdzenie (zawarte: AAN, Ministerstwo Przemysłu i Handlu, sygn. 3310, s. 4).

podniesienie etyki kupieckiej, ułatwienie i przyspieszenie obrotu towarowego w wyniku likwidacji szeregu podmiotów pośredniczących oraz prowadzenie statystyki i rejestracji obrotów towarami rolnymi²⁷. Podkreślano jednocześnie, iż giełdy „są narzędziem społecznym służącym do obrony interesów zarówno rolnika jak i konsumenta”²⁸. Wynika z tego, że ówczesne rozumienie istoty giełdy przez osoby biorące udział w obrocie kolidowało *de facto* z ideą ich „uspołeczniania”, propagowaną przez czynniki rządowe.

Rok później miały miejsce kolejne dwa ogólnopolskie zjazdy giełd zbożowo-towarowych. Pierwszy odbył się w dniach 12–13 lutego w Bydgoszczy, drugi zaś 4 maja w Poznaniu. Zjazd w Bydgoszczy był zwołany przez tzw. giełdę urzędującą w Warszawie. W obradach poza reprezentantami poszczególnych giełd wzięli udział przedstawiciele ministerstwa przemysłu i handlu, central gospodarczych oraz komisarz do walki z wołkiem. Powzięto szereg uchwał, które zmierzały wprost do zakończenia procesu „uspołeczniania” giełd zbożowo-towarowych. Zgodnie z zamierzeniami uczestników zjazdu miało to nastąpić do końca 1949 r. Poza tym zajmowano się: standaryzacją ziemiopłodów, ustalaniem warunków handlowych w ich obrocie, stworzeniem sieci zaprzysiężonych próbobiorców oraz zaprzysiężonych wagowych. W ten sposób przebudowane organizacyjnie giełdy miały funkcjonować w ramach gospodarki planowej ówczesnego państwa polskiego. Oczywiście zadania wyznaczone w przyszłym ustroju były inne niż w okresie II RP. Uczestnicy zjazdu powiadomili o powziętych uchwałach Ministra Przemysłu i Handlu. W wysłanej do niego depeszy zameldowali „o powzięciu zasadniczych uchwał, które zdecydowały o przebudowie ustroju Giełd Towarowych – dotąd wyrazicielek ustroju kapitalistycznego – ustroju wycisku człowieka przez człowieka – na normatywny aparat obrotu produkcją rolną, jako jednego z czynników socjalistycznej przebudowy gospodarczej wsi”²⁹.

Na zjeździe w Poznaniu przyjęto podobne postulaty. Uczestniczyli w nim reprezentanci 10 ówczesnych giełd zbożowo-towarowych, przedstawiciele ministerstwa handlu wewnętrznego oraz PZPR. Celem zjazdu było przede wszystkim usprawnienie obrotu towarowego w zakresie płodów rolnych. Interesujące jest wystąpienie wiceministra handlu wewnętrznego Mierzwińskiego, który określił *explicite* zadania giełd towarowych w gospodarce państwa. Uznał on, że „wszelkie problemy związane z wymianą towarów w obrocie giełdowym obracają się obecnie dookoła przeprowadzenia zasadniczych zmian w strukturze organizacyjnej samych Giełd”, zaś „działalność Giełd Zbożowo-Towarowych musi posiadać właściwy charakter społeczny, zgodny z wymogami gospodarki planowej. Głównym zadaniem Giełd jest należyte

²⁷ *Otwarcie Giełdy Zbożowo-Towarowej w Szczecinie*, „Wiadomości Giełdowe” 1948, nr 1.

²⁸ *Ibidem*.

²⁹ *Ogólnopolski Zjazd Giełd Zbożowo-Towarowych. Rezolucja*, „Wiadomości Giełdowe” 1949, nr 4, s. 1.

zorganizowanie i usprawnienie obrotu ziemiopłodami. Giełdy winny czuwać nad tym, aby w ramach tego obrotu zostały wprowadzone jak największe masy towarów, i aby ich jakość była utrzymana na najwyższym poziomie³⁰. Wynika z tego, że giełdy miały co najwyżej stanowić regionalne ogniwa obrotu towarowego, które nadzorowały niższe szczeble wymiany towarów rolnych i ich przetworów, np. placówki gminnej samopomocy chłopskiej.

Na zjeździe przyjęto nowe tezy ustrojowe przyszłej giełdy rolniczej oraz przedstawione zostały przez prezesa giełdy urzędującej (w Warszawie) projekty giełdowych warunków handlowych dla obrotu planowego i regulamin zaprzysiężonego wagowego. Podjęto szereg uchwał, z których najważniejsze dotyczyły:

1. usprawnienia obrotu towarowego z placówkami wszystkich stopni organizacyjnych uspołecznionego aparatu handlowego oraz organizacji rolniczych;
2. ujednoczenia metod arbitrażu komisji rzeczoznawców;
3. usprawnienia gospodarki finansowej giełd, w związku z włączeniem ich do ogólnego planu finansowego oraz rozciągnięciem nad nimi kontroli bankowej, w wyniku przeprowadzenia rozliczeń w Państwowym Banku Rolnym;
4. publikowania drukiem ceduł giełdowych tylko raz w tygodniu oraz zmiany sposobu sporządzania raportów maklerskich, ze względu na stabilizację cen i oszczędności;
5. walki ze szkodnikami zbożowymi.

Na zjeździe poruszono też kwestię finansową, która dotyczyła budowy domu giełdowego w Warszawie³¹.

Podjęte uchwały korespondowały z nowymi zadaniami, jakie zostały wyznaczone giełdom przez ówczesny aparat gospodarczy. Zostały one określone między innymi w korespondencji z grudnia 1948 r., prowadzonej między Ministrem Przemysłu i Handlu a Ministrem Skarbu. Do zadań tych zaliczyć należy:

1. rozszerzenie wymiany towarowej wśród członków giełd, zwłaszcza gminnych spółdzielni Związku Samopomocy Chłopskiej;
2. koncentrowanie obrotów ziemiopłodami i ich przetworami, a co za tym idzie rejestrowanie i kontrolowanie transakcji kupna-sprzedaży;
3. ujawnianie wielkości obrotów giełdowych, w tym stałe notowanie cen oraz wydawanie ceduły giełdowej;
4. prowadzenie akcji szkoleniowej w zakresie działania uspołecznionego aparatu handlowego oraz zwalczania szkodników ziarna i produktów zbożowych;
5. podnoszenie etyki kupieckiej, w związku z działalnością sądownictwa rozjemczego³².

Podkreślano przy tym, że „w interesie Państwa leży, aby obrót ziemiopłodami oraz ich przetworami był skoncentrowany, całkowicie uchwycony i ujęty

³⁰ *Zjazd Giełd Zbożowo-Towarowych w Poznaniu*, „Wiadomości Giełdowe” 1949, nr 9, s. 1.

³¹ *Ibidem*, s. 2.

³² AAN, Ministerstwo Przemysłu i Handlu, sygn. 3310, s. 9-10.

w sposób zgodny z założeniami polityki państwowej oraz wszechstronnie kontrolowany. Giełdy zbożowo-towarowe w swej obecnej strukturze są właściwszym organem Państwa do wykonywania tych zadań³³.

Ogólnopolskie zjazdy giełd zbożowo-towarowych były ważnym wydarzeniem dla obrotu towarowego. W szczególności zjazd w Bydgoszczy, zdaniem współczesnych, miał „przełomowe znaczenie dla ewolucji wymiany giełdowej w Polsce”, gdyż działalność giełd została wprzęgnięta „w rydwan integralnej gospodarki planowej Państwa”³⁴. Istotne znaczenie miało porównanie, dokonane na łamach organu giełd zbożowo-towarowych, działalności giełdy kapitalistycznej z socjalistyczną. Podkreślano przede wszystkim, że działalność giełdy kapitalistycznej związana jest z popytem i podażą, które wyznaczają indywidualne interesy podmiotów gospodarczych. Natomiast na giełdzie socjalistycznej brak jest żywiołowych rozgrywek między podażą a popytem; w ich miejsce zostają wprowadzone prawa ekonomiczne, które jak stwierdził B. Minc, „działają jako konieczność poznana i świadomie stosowana w planach gospodarczych”³⁵. Giełda socjalistyczna miała być oparta na zasadach planowania gospodarczego, które znieść miały anarchię produkcji. Podkreślano przy tym, że „giełda w roku 1946 potrafiła ustabilizować rynek przez planową regulację cen”, zaś „ceny zostają uregulowane przez giełdę w wykonaniu zleceń Biura Cen z uwzględnieniem potrzeb interesów producenta, dystrybutora jak i konsumenta”³⁶. Pisząc te słowa, zapomniano oczywiście o podstawach prawnych, a co za tym idzie ekonomicznych, działalności giełd po drugiej wojnie światowej. Funkcjonowały one bowiem w dość szerokich, jak na owe czasy, ramach swobody prowadzenia działalności gospodarczej według regulacji prawnych z II RP. Zapewniały one właśnie swobodną, na ile to było możliwe w ówczesnych warunkach, grę podaży i popytu. Należy przy tym pamiętać, że giełdy, działające pod kontrolą państwa w pierwszych latach po wojnie, jak stwierdził były makler przysięgły H. Rossmann, „były jedynym organizatorem i regulatorem obrotu zbożowego w Polsce”³⁷. Właśnie tym instytucjom można było zawdzięczać usprawnienie metod i organizacji handlu, standaryzację towarów dopuszczonych do obrotu giełdowego, informowanie o panujących na rynku tendencjach poprzez publikowanie ceduł³⁸.

Początkowo giełdy korzystały nawet z ulg podatkowych. Już w listopadzie 1946 r. zwrócono się do ministerstwa skarbu z wnioskiem o obniżenie dla giełd zbożowo-towarowych podatku od obrotu o 50%³⁹. W wyniku tego trans-

³³ Ibidem, s. 10.

³⁴ M. Szałagan, Z. Grandkowski, *Planowanie podstawą działalności Giełd Zbożowo-Towarowych w Polsce*, „Wiadomości Giełdowe” 1949, nr 7, s. 1.

³⁵ Ibidem, s. 2.

³⁶ Ibidem.

³⁷ H. Rossmann, *Czy organizować giełdy zbożowo-towarowe*, „Przegląd Skupu” 1957, nr 7, s. 17.

³⁸ Ibidem.

³⁹ AAN, Ministerstwo Aprowizacji (b. Ministerstwo Aprowizacji i Handlu), sygn. 182, s. 62.

akcje kupna-sprzedaży wszelkiego rodzaju ziemiopłodów i ich przetworów zostały częściowo zwolnione z podatku obrotowego, jeśli były zawarte na giełdzie zbożowo-towarowej⁴⁰. W związku z uspołecznieniem giełd, a konkretnie z uspołecznieniem instytucji maklerów przysięgłych, w grudniu 1948 r. postulowano, by całkowicie zwolnić giełdy od podatku obrotowego⁴¹.

Oficjalnie uważano, że gospodarka planowa, w tym wypadku na giełdach towarowych, stanowić będzie istotny element prowadzonej przez państwo polityki gospodarczej. Podkreślano przy tym, iż „gospodarka planowa umożliwia osiągnięcie odpowiednich proporcji pomiędzy poszczególnymi dziedzinami życia gospodarczego i usuwanie powstających dysproporcji”, a co za tym idzie – „giełda socjalistyczna kryzysów obawiać się nie potrzebuje”⁴². Przeczyło to istocie giełdy, która właśnie powinna być niejako barometrem sytuacji gospodarczej na rynku towarowym, a nie jednym z instrumentów polityki ekonomicznej w gospodarce planowej. Celowi „wtłoczenia” giełd w ramy gospodarki planowej służyły różnego rodzaju zarządzenia władz. Egzemplifikacją ich jest zarządzenie Ministra Handlu Wewnętrznego z 9 września 1949 r. w sprawie dostaw wynikających z umów w obrocie planowym, zwieranych na giełdach zbożowo-towarowych⁴³, które było związane z wydanymi wcześniej „Giełdowymi warunkami dla umów w obrocie planowym”. Co interesujące, na wiosnę 1950 r. w organie giełd zbożowo-towarowych ukazały się ceny płodów rolnych i ich przetworów, które ustalał departament cen w porozumieniu z departamentem artykułów rolnych i spożywczych⁴⁴. Stanowiło to zaprzeczenie sensu istnienia giełd towarowych, na których przecież ściera się popyt z podażą, a wynikiem tego jest cena określonych towarów.

Sprzeczności te spowodowały likwidację giełd zbożowo-towarowych na jesieni 1950 r. Nastąpiło to w wyniku wejścia w życie dekretu z 21 września

⁴⁰ Zwolnienie wynosiło 50% stawek przewidzianych w art. 17 dekretu z dnia 21 grudnia 1945 r. o podatku obrotowym (Dz. U. z 1946 r. nr 3, poz. 23); zob. także rozporządzenie Ministra Skarbu z dnia 31 grudnia 1946 r. w sprawie wykonania dekretu z dnia 21 grudnia 1945 r. o podatku obrotowym (Dz. U. z 1947 r. nr 15, poz. 58); zarządzenie Ministerstwa Skarbu z dnia 3 lutego 1948 r. (w: „Wiadomości Giełdowe” 1948, nr 1); okólnik z dnia 10 września 1948 r. w sprawie obowiązku podatkowego giełd zbożowo-towarowych i maklerów przysięgłych w zakresie podatków obrotowego i dochodowego z tytułu czynności maklerskich (Dz. Urz. Ministerstwa Skarbu, nr 85, poz. 364); okólnik z dnia 16 czerwca 1949 r. w sprawie ulg w podatku obrotowym dla transakcji dokonywanych na giełdach zbożowo-towarowych (Dz. Urz. Ministerstwa Skarbu, nr 23, poz. 147).

⁴¹ AAN, Ministerstwo Przemysłu i Handlu, sygn. 3310, s. 9-10.

⁴² M. Szałagan, Z. Grandkowski, *Planowanie podstawą działalności...*, s. 3. Zob. *Instrukcja Ogólna w sprawie opracowania narodowego planu gospodarczego na rok 1950*, (w:) Państwowa Komisja Planowania Gospodarczego, Warszawa 1949; *Instrukcja w sprawie opracowania planu obrotu towarowego na rok 1950*, (w:) Państwowa Komisja Planowania Gospodarczego, Warszawa 1949; *Instrukcja w sprawie opracowania planu rolnictwa na rok 1951*, (w:) Państwowa Komisja Planowania Gospodarczego, Warszawa 1950.

⁴³ „Wiadomości Giełdowe” 1949, nr 24, s. 17; AAN, Ministerstwo Handlu Wewnętrznego, sygn. 49/1, s. 254.

⁴⁴ Chodzi m.in. o ceny detaliczne ziemniaków, sprzedaży pszenicy jarej, śruty kukurydzianej; szerzej „Wiadomości Giełdowe” 1950, nr 8.

1950 r. o Państwowej Inspekcji Handlowej, który uchylił moc obowiązującą rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej z 23 grudnia 1924 r. o organizacji giełd⁴⁵. Konsekwencją tego było zarządzenie Ministra Handlu Wewnętrznego z 5 października 1950 r. w sprawie przejścia agend Giełd Zbożowo-Towarowych przez Państwową Inspekcję Handlową⁴⁶. Na podstawie zarządzenia został powołany pełnomocnik, którego zadaniem było opracowanie planu przekazania agend oraz trybu dokonania przejścia zakresu działalności giełd przez Państwową Inspekcję Handlową. Czynności określone w planie miały być zakończone do 31 grudnia 1950 r. Pracownicy giełd od 1 stycznia 1951 r. stali się pracownikami Państwowej Inspekcji Handlowej, zaś majątek nieruchomości i ruchomy został przekazany, z tą samą datą, wyżej wymienionej inspekcji.

Przestały zatem istnieć w polskiej rzeczywistości giełdy towarowe, które w żaden sposób nie mogły się dostosować do nowej sytuacji gospodarczej. W pewnym sensie ich likwidacja stanowiła, jak ówczesnie mawiano, kolejny „odcięty ogon” minionej epoki – kapitalizmu. W późniejszym okresie giełdy towarowe jako sformalizowane instytucje nie istniały⁴⁷. Jednakże w 1957 r. na łamach ówczesnej prasy pojawił się głos w sprawie zorganizowania giełd zbożowo-towarowych w nowej rzeczywistości gospodarczej. Jednak autor doszedł do wniosku, że do powołania giełd konieczne jest zaistnienie określonych warunków, takich jak „podniesienie produkcji rolnej, stworzenie przez państwo odpowiednich rezerw zbożowych, a także przejście na wolnorynkowy obrót zbożem”⁴⁸. Ostatnia z przesłanek była *de facto* niemożliwa do spełnienia. Dlatego też prawdopodobnie autor publikacji zaproponował jedynie wznowienie działalności sądów rozjemczych, które odciążąłyby działające ówczesnie komisje arbitrażowe.

II. Działalność giełd w latach 1946–1950 oparta była na regulacjach pochodzących z okresu II RP. Podstawą wszystkich regulacji sprzed września 1939 r. oraz wydanych po 1945 r. było rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z 28 grudnia 1924 r. o organizacji giełd⁴⁹. Co ciekawe, regulacje giełdowe z dwudziestolecia międzywojennego nie uległy zasadniczym zmianom. Zresztą na łamach ówczesnego organu giełd zbożowo-towarowych podjęto akcję, która miała na celu spopularyzowanie tego ustawodawstwa, a także opartej na nim organizacji giełd towarowych, w szczególności władz, człon-

⁴⁵ Dz. U. nr 44, poz. 396; art. 13.

⁴⁶ Zarządzenie nr 143; w: AAN, Ministerstwo Handlu Wewnętrznego, sygn. 49/2, s. 162.

⁴⁷ Istniał natomiast tzw. obrót uspołeczniony. Szerzej: S. Buczkowski, M. Poźniakówna, *Prawo cywilne. I. Zobowiązania. II. Umowy gospodarcze*, Lublin 1962; S. Buczkowski, M. Poźniak-Niedzielska, *Prawo cywilne. Część I. Zobowiązania. Część II. Umowy w gospodarce uspołecznionej*, Lublin 1967; S. Buczkowski, Z. Nowakowski, *Prawo obrotu uspołecznionego*, Warszawa 1965, 1971.

⁴⁸ H. Rossmann, *Czy organizować giełdy...*, s. 17.

⁴⁹ Dz. U. z 1930 r. nr 23, poz. 209, z 1935 r. nr 24, poz. 163.

ków oraz uczestników⁵⁰. Podstawą prawną zmiany aktów prawnych lub nowych regulacji wykonawczych było wyżej wspomniane rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej. Zaliczyć do nich należy:

1. zarządzenie Ministra Przemysłu i Handlu z 22 grudnia 1947 r., wydane w porozumieniu z Ministrem Zdrowia, w sprawie utworzenia przy giełdach zbożowo-towarowych laboratoriów analitycznych do badania zboża, przetworów zbożowych i pieczywa⁵¹;

2. zarządzenie Ministra Przemysłu i Handlu z dnia 8 czerwca 1948 r. o obowiązku należenia do giełd zbożowo-towarowych przedsiębiorstw prowadzących hurtowy handel zbożem i produktami przemiału⁵²;

3. regulamin opłat za czynności władz i organów giełd zbożowo-towarowych⁵³;

4. rozporządzenie Ministra Handlu Wewnętrznego z dnia 30 marca 1949 r. wydane w porozumieniu z Ministrem Sprawiedliwości. Regulamin sądów rozjemczych giełd zbożowo-towarowych⁵⁴;

5. zarządzenie Ministra Handlu Wewnętrznego z dnia 13 czerwca 1949 r. w sprawie ustanowienia zaprzysiężonych wagowych giełd zbożowo-towarowych⁵⁵;

6. Giełdowe warunki dla umów w obrocie planowym; zatwierdzone przez Ministra Handlu Wewnętrznego w dniu 14 czerwca 1949 r.⁵⁶

Istotne znaczenie dla ówczesnych giełd miała działalność giełdowych sądów rozjemczych, która spotkała się ze szczególną aprobatą. Regulamin sądów rozjemczych dotyczył spraw wynikłych z transakcji giełdowych zawartych na giełdach zbożowo-towarowych, a nadto sporów wynikłych z transakcji niegiełdowych między członkami, członkami i uczestnikami oraz między uczestnikami giełd, jeśli przedmiotem sporu były wartości dopuszczone do obrotu giełdowego lub należności z nim związane⁵⁷. Giełdowe sądownictwo rozjemcze stanowiło w okresie istnienia giełd szczególnie rodzaj sądownictwa polubownego wobec powstałego na mocy dekretu z dnia 5 sierpnia 1949 r.

⁵⁰ H. Ż., *Poznajmy ustawodawstwo giełdowe*, „Wiadomości Giełdowe” 1948, nr 4; „Wiadomości Giełdowe” 1949, nr 3; „Wiadomości Giełdowe” 1949, nr 4.

⁵¹ Dz. Urz. Ministerstwa Przemysłu i Handlu, nr 18, poz. 264; także: AAN, Ministerstwo Przemysłu i Handlu, sygn. 723, s. 127-128. Projekt zarządzenia zawarty: AAN, Ministerstwo Przemysłu i Handlu, sygn. 783, s. 31-33.

⁵² Dz. Urz. Ministerstwa Przemysłu i Handlu nr 12, poz. 179.

⁵³ Regulamin z dnia 28 października 1948 r.; „Wiadomości Giełdowe” 1948, nr 4.

⁵⁴ „Wiadomości Giełdowe” 1949, nr 11; Dz. U. nr 24, poz. 164.

⁵⁵ Ibidem, 1949, nr 12-13; *Zaprzysiężeni wagowi giełd zbożowo-towarowych*, Warszawa 1949.

⁵⁶ *Giełdowe warunki dla umów w obrocie planowym*, Katowice 1949; *Giełda Zbożowo-Towarowa w Warszawie. Giełda Urzędująca. Wydawnictwa Giełdowe. Część I. Giełdowe warunki dla umów w obrocie planowym. Zarządzenie Ministra Handlu Wewnętrznego z dnia 13 czerwca 1949 r. w sprawie ustanowienia zaprzysiężonych wagowych giełd zbożowo-towarowych*, Warszawa 1949 r. Szerzej: K. Fandrey, *Giełdy towarowe w Polsce*, Warszawa 1985, s. 61 i n.

⁵⁷ *Rozjemcze sądownictwo giełdowe*, „Wiadomości Giełdowe” 1949, nr 11; zob. także L. Chudzinski, *Orzecznictwo Komisji Rzecznawców*, „Wiadomości Giełdowe” 1949, nr 9.

państwowego arbitrażu gospodarczego⁵⁸, którego głównym celem było zapewnienie dyscypliny wykonania narodowych planów gospodarczych. Na ten temat wypowiedziała się Główna Komisja Arbitrażowa w piśmie z dnia 28 listopada 1949 r., w którym zaznaczyła, że właściwość państwowych komisji arbitrażowych, zgodnie z § 30 ust. 1 rozporządzenia o organizacji giełd, jest wyłączna w sporach wynikłych z transakcji giełdowych zawartych między przedsiębiorstwami państwowymi a państwowo-spółdzielczymi⁵⁹.

Natomiast ustanowienie zaprzysiężonych wagowych, zgodnie z zarządzeniem Ministra Handlu Wewnętrznego, miało na celu uprościć obrót towarowy. Dotyczyło to kompetencji zaprzysiężonych wagowych, którzy zobowiązani byli do stwierdzenia na wniosek dostawcy lub odbiorcy wagi towaru załadowanego lub wyładowanego na stacjach kolejowych, przystaniach rzecznych, w portach morskich, składach samodzielnych oraz młynach. Nadzór nad ich działalnością sprawowały poszczególne giełdy zbożowo-towarowe. Zaprzysiężeni wagowi byli po prostu powołani do stwierdzenia wagi załadowanego i wyładowanego towaru, a co za tym idzie – zastępowali różnego rodzaju komisje zajmujące się odbiorem towaru⁶⁰. Giełdowe warunki dla umów w obrocie planowym, zgodnie z § 40, obowiązywały od 1 lipca 1949 r. We wstępie zdefiniowano pojęcie gospodarki planowej, jako systemu gospodarki państwa. Regulacja miała na celu dostosowanie umów giełdowych do warunków gospodarki planowej. Przedmiotem transakcji mogły być tylko artykuły określone przez Ministra Handlu Wewnętrznego. Natomiast same transakcje giełdowe określano mianem kontrakt – planów⁶¹.

Omawiając regulacje prawne wydane po reaktywowaniu giełd towarowych w 1946 r., należy również zwrócić uwagę na działalność poszczególnych giełd, a co za tym idzie akty prawne, na podstawie których funkcjonowały. Egzemplifikacją tego są różnego rodzaju regulaminy oraz instrukcje poszczególnych giełd⁶². Zaliczyć do nich, poza statutem, należy: regulamin przyjmowania członków i uczestników; regulamin wyborczy; regulamin komisji rewizyjnej; regulamin dla maklerów przysięgłych; regulamin postępowania przed komisją dyscyplinarną i odwoławczą; regulamin zawierania transakcji giełdowych; regulamin kształtowania i notowań cen; regulamin postępowania przed sądem rozjemczym giełdy; warunki handlowe (zwyczaje giełdowe); regulamin pobierania prób; regulamin komisji rzeczoznawców; regulamin przetargów giełdowych; normy jakościowe; regulamin opłat gieł-

⁵⁸ Dz. U. nr 46, poz. 340; zob. *Prawo o państwowym arbitrażu gospodarczym*, Warszawa 1958.

⁵⁹ J. Kościński, *Państwowe Komisje Arbitrażowe a giełdowe sądy rozjemcze*, „Wiadomości Giełdowe” 1950, nr 3, s. 8.

⁶⁰ Szerzej: L. Kołaczkowski, *Instytucja zaprzysiężonych wagowych upraszcza obrót towarowy*, „Wiadomości Giełdowe” 1949, nr 12-13; *Instrukcja dla zaprzysiężonych wagowych giełd zbożowo-towarowych*, (w:) *Zaprzysiężeni wagowi giełd zbożowo-towarowych*, Warszawa 1949, s. 14 i n.

⁶¹ Szerzej: *Giełda Zbożowo-Towarowa w Warszawie. Giełda Urzędująca. Wydawnictwa Giełdowe. Część I. Giełdowe warunki dla umów...*

⁶² K. Fandrey, *Giełdy towarowe...*, s. 55 i n.

dowych⁶³. Poza tym giełdy, w szczególności Giełda Zbożowo-Towarowa w Warszawie jako Giełda Urzędująca, zajmowały się działalnością wydawniczą, która dotyczyła przede wszystkim standardów zboża dopuszczonego do obrotu giełdowego⁶⁴.

Członkowie poszczególnych giełd zbożowo-towarowych byli podzieleni, tak jak w okresie II RP, na cztery kurie, które później określano mianem grupy zawodowej i rodzajem przedsiębiorstwa. Występowały wśród nich: przedsiębiorstwa państwowe, spółdzielcze, państwowo-spółdzielcze, prywatne, samorządowe, samorządu gospodarczego. Większość stanowili członkowie należący do kurii handlowej. Pod koniec 1948 r. liczba członków giełd przekroczyła 2 tys. Oczywiście, w związku z uspołecznianiem giełd i „bitwą o handel” wzrastała liczba spółdzielni jako członków kurii handlowej⁶⁵. Skład liczbowy podmiotów należących do giełd zbożowo-towarowych przedstawia tabela 2.

Obroty giełdowe były początkowo niewielkie, na co często narzekano. Egzemplifikacją tego jest wypowiedź pochodząca ze stycznia 1947 r., w której zaznaczono: „obecnie stwierdza się, że w dalszym ciągu istnieje małe zainteresowanie giełdami, w szczególności handel prywatny i spółdzielczy, wbrew uchwale Komitetu Ekonomicznego, minimalny odsetek swoich obrotów przeprowadza przez giełdy”⁶⁶. Jednak już na wiosnę tego roku nastąpił poważny wzrost obrotów giełdowych, gdyż w marcu 1947 r. stwierdzono, iż „należy zaznaczyć, że obroty na giełdach zbożowo-towarowych wykazują tendencję stale wzrastającą”⁶⁷. Konsekwencją była konieczność zwiększenia liczby maklerów na istniejących wówczas giełdach, przede wszystkim w Warszawie, Gdańsku, Łodzi i Bydgoszczy⁶⁸. Transakcje zawierane na giełdach zbożowo-towarowych miały charakter transakcji rzeczywistych (efektywnych, kasowych)⁶⁹, wynikało to z regulacji prawnych z okresu II RP, które nie regulowały transakcji nierzeczywistych. Obroty pod względem wielkości i wartości, od otwarcia poszczególnych giełd do 31 sierpnia 1947 r., przedstawia tabela 3.

Z zestawienia wynika, że największe obroty, zarówno pod względem wielkości jak i wartości, odbywały się na Giełdzie Zbożowo-Towarowej w Poznaniu. Natomiast na pozostałych giełdach były kilkakrotnie niższe, zwłaszcza w Gdańsku i Krakowie. Jednak należy podkreślić, że już w tak krótkim okresie

⁶³ Zob. *Statut Giełdy Zbożowo-Towarowej w Bydgoszczy*, Bydgoszcz 1947; *Regulamin przyjmowania członków i uczestników Giełdy Zbożowo-Towarowej w Bydgoszczy*, Bydgoszcz 1947; *Regulamin postępowania przed Komisją Dyscyplinarną oraz Komisją Odwoławczą Giełdy Zbożowo-Towarowej w Bydgoszczy*, Bydgoszcz 1947.

⁶⁴ Np. *Tablice zmiany gęstości zboża w stanie zsypanym*, Warszawa 1949.

⁶⁵ Zob. między innymi stan liczbowy członków Giełd Zbożowo-Towarowych na dzień 1 kwietnia 1948 r.; stan liczbowy członków Giełd Zbożowo-Towarowych w Polsce na dzień 1 września 1948 r.; stan liczbowy członków Giełd Zbożowo-Towarowych w Polsce na dzień 1 listopada 1948 r. (w: AAN, Ministerstwo Przemysłu i Handlu, sygn. 3309).

⁶⁶ Ibidem, sygn. 184, s. 43.

⁶⁷ Ibidem, sygn. 186, s. 35.

⁶⁸ Ibidem, sygn. 187, s. 27.

⁶⁹ T. Kłapkowski, *Handel rolniczy i podstawy aprowizacji*, t. II, Kraków 1947, s. 46.

Tabela 2.

Stan liczbowy członków giełd zbożowo-towarowych na dzień 1 lipca 1948 roku

Nazwa kurii	Łódź	Poznań	Bydgoszcz	Katowice	Wrocław	Warszawa	Kraków	Gdańsk	Lublin	Razem
Kuria Rolnicza	10	3	4	4	4	5	7	4	4	45
Sektor państwowy	2	3	3	3	3	2	2	3	3	
Spółdzielczy	-	-	1	-	1	3	-	1	1	
Prywatny	8	-	-	1	-	-	-	-	-	
Inne	-	-	-	-	-	-	5	-	-	
Kuria Handlowa	83	345	145	132	108	90	125	110	73	1211
Sektor państwowy	6	28	18	24	7	13	5	20	13	
Spółdzielczy	59	188	81	64	79	53	72	71	51	
Prywatny	18	129	46	44	22	24	48	19	9	
Kuria Przemysłowa	17	66	51	74	51	24	11	36	8	338
Sektor państwowy	2	1	16	11	2	6	1	7	1	
Spółdzielczy	1	1	3	59	44	2	1	16	-	
Prywatny	14	64	30	4	5	16	7	13	7	
Państwowo-spółdzielczy	-	-	-	-	-	-	2	-	-	
Samorządowy	-	-	2	-	-	-	-	-	-	
Kuria Ogólna	11	4	6	4	4	10	1	5	6	51
Sektor państwowy	2	2	2	-	2	4	1	1	1	
Spółdzielczy	3	-	1	1	-	1	-	2	1	
Prywatny	2	2	1	3	2	4	-	2	4	
Publiczno-prawny	4	-	-	-	-	-	-	-	-	
Samorządowy	-	-	2	-	-	-	-	-	-	
Inne	-	-	-	-	-	-	1	-	-	
RAZEM	121	418	206	214	167	129	144	155	91	1645

Opr.: R. Jastrzębski. Źródło: AAN, Ministerstwo Przemysłu i Handlu, sygn. 3309.

Tabela 3.

**Obroty na giełdach zbożowo-towarowych
od ich otwarcia do 31 sierpnia 1947 roku⁷⁰**

Giełda	Tonaż	Obrót gotówkowy (w mln zł)	Kolejność w obrocie gotówkowym
Poznań	297 118	7296	1
Warszawa	111 505	1530	4
Bydgoszcz	95 932	1797	2
Wrocław	66 201	1704	3
Katowice	59 953	1509	5
Łódź	47 622	1308	6
Gdańsk	22 442	574	7
Kraków	14 389	411	8
Razem	715 165	16 133 503 852	

Opr.: R. Jastrzębski. Źródło: AAN, Ministerstwo Przemysłu i Handlu, sygn. 3301, s. 2.

działalność giełd zogniskowała około $\frac{1}{3}$ ogółu obrotów handlowych ziemio-
płodami. Dla ówczesnych władz było to niewiele, gdyż utyskiwano, że obroty
giełdowe stanowią „zaledwie 30% (liczba szacunkowa) obrotów handlowych
ziemio-płodami w kraju”⁷¹. Przyczyn takiego stanu rzeczy upatrywano przede
wszystkim w:

1. działalności Funduszu Aprowizacyjnego, który nie wszystkie transakcje
między nim a aparatem handlowym przeprowadzał na giełdach;
2. unikaniu notowania obrotów na giełdzie przez część aparatu handlo-
wego⁷².

Do obrotu giełdowego w owym okresie zostały dopuszczone towary takie,
jak: zboża, przetwory zbożowe, ziemniaki i ich przetwory, rośliny strączkowe,
rośliny oleiste, nasiona traw, warzyw i roślin okopowych, pasze, warzywa
i ich przetwory, owoce i runo leśne, chmiel, surowce włókiennicze, tłuszcze
roślinne, wiklina⁷³. Lista towarów zawierająca wyżej wymienione produkty
dopuszczone do obrotu giełdowego została uchwalona przez Zjazd Giełd Zbo-
żowo-Towarowych w dniach 29 września–1 października 1947 r. Następnie
została skorygowana, a później zatwierdzona przez Ministra Przemysłu i Han-
dlu⁷⁴. Na giełdach towarowych dominowały, tak jak w II RP, towary rolne.
Zwraca uwagę przede wszystkim szeroka gama tych towarów, zwłaszcza

⁷⁰ Tabela nie obejmuje giełdy lubelskiej, powołanej 25 sierpnia 1947 r.

⁷¹ AAN, Ministerstwo Przemysłu i Handlu, sygn. 3301, s. 1.

⁷² Ibidem.

⁷³ Zarządzenie Ministra Przemysłu i Handlu z dnia 24 listopada 1947 r., „Wiadomości Giełdo-
we” 1948, nr 1, s. 3-4.

⁷⁴ AAN, Ministerstwo Skarbu, sygn. 1149, s. 514-515.

przetworów przemysłu rolno-spożywczego. W praktyce najważniejsze znaczenie miał jedynie obrót zbożem oraz jego przetworami, natomiast obrót owocami i warzywami był niewielki⁷⁵.

Ważną rolę w obrocie spełniały normy dla towarów dopuszczonych do obrotu na giełdach zbożowo-towarowych. Przykładem takich norm są ogólnopolskie normy jakościowe dla zbóż na okres gospodarczy 1948–1949, które dotyczyły żyta, pszenicy, jęczmienia, jęczmienia browarnianego, jęczmienia zwykłego oraz owsa⁷⁶. Świadczą o tym ceduły giełdowe publikowane w „Wiadomościach Giełdowych” oraz dane zawarte w ówczesnym *Roczniku statystycznym*, w którym dominowały ceny giełdowe zboża i jego przetworów. Jeśli zaś chodzi o *Rocznik statystyczny*, to dane w nim zawarte dotyczyły lat 1947–1949⁷⁷; zresztą należy zaznaczyć, że później, w związku z przeobrażeniami gospodarki, w ogóle przestano wydawać rocznik. obroty na giełdach zbożowo-towarowych były publikowane także w „Biuletynach notowań Komisarzy Giełd Zbożowo-Towarowych”, cedułach poszczególnych giełd, np. w Warszawie, Poznaniu, Katowicach, Krakowie, Bydgoszczy, Wrocławiu, Łodzi⁷⁸. Poza tym Polska Agencja Prasowa wydawała „Biuletyn Giełdowy Krajowy”, w którym publikowano ceduły poszczególnych giełd. Określały one również tendencję panującą na rynku oraz cechy charakterystyczne towaru, w tym odbiór⁷⁹. Co interesujące, Ministerstwo Przemysłu i Handlu prowadziło statystykę obrotów na giełdach zbożowo-towarowych, a konkretnie miesięczne zestawienia na podstawie sprawozdań poszczególnych giełd. Egzemplifikacją tego jest „Miesięczne zestawienie sprawozdań z obrotów Giełd Zbożowo-Towarowych za m. marzec 1948 r.”⁸⁰ Obejmuje ono obroty na 9 ówczesnych giełdach. Największe wykazywały giełdy w Poznaniu, Warszawie i Bydgoszczy. Dominowały transakcje zbożem, przede wszystkim żytem. Oczywiście notowania zależne były od specyfiki poszczególnych giełd. Warto zwrócić uwagę na ogólne dane, które dotyczyły całkowitej: liczby transakcji, tonażu i wartości pieniężnej obrotów. W omawianym miesiącu – marcu – wynoszą one odpowiednio: 12 228 – liczba zawartych transakcji na giełdach;

⁷⁵ Szerzej: B. Mioduszeński, *Giełdy, a handel owocami i warzywami*, „Wiadomości Giełdowe” 1949, nr 11; T. Kaliński, *Giełdy zbożowo-towarowe przed sezonem owocowo-warzywnym*, „Wiadomości Giełdowe” 1950, nr 5. W celu zwiększenia obrotów tymi towarami wprowadzono nawet uzupełnienie do „Giełdowych warunków dla umów w obrocie planowym” („Wiadomości Giełdowe” 1950, nr 9).

⁷⁶ Ogólnopolskie normy jakościowe dla zbóż na okres gospodarczy 1948–1949 zatwierdzone przez Ministerstwo Przemysłu i Handlu pismem z dnia 10 listopada 1948 r. („Wiadomości Giełdowe” 1948, nr 1).

⁷⁷ Zob. *Rocznik statystyczny 1948*, Warszawa 1949, s. 158 i n.; *Rocznik statystyczny 1949*, Warszawa 1950, s. 127 i n.

⁷⁸ Znajdują się one w: AAN, Ministerstwo Aprowizacji (b. Ministerstwo Aprowizacji i Handlu), sygn. 585.

⁷⁹ Zob. Ceduła Giełdy Zbożowo-Towarowej w Poznaniu z dnia 26 lutego 1947 r. [AAN, Ministerstwo Aprowizacji (b. Ministerstwo Aprowizacji i Handlu), sygn. 585, s. 11].

⁸⁰ Ibidem, sygn. 3309.

128 492 – ilość ton; 3 777 236 520 – wartość pieniężna obrotów w złotych⁸¹. Podane liczby pozwalają stwierdzić, że ówczesne giełdy towarowe, mimo wielu ich niedoskonałości oraz procesu uspołeczniania, miały istotny wpływ na gospodarkę rolno-towarową państwa polskiego, które dźwigało się ze zniszczeń wojennych.

III. Omówione zagadnienia podstaw prawnych oraz działalności giełd towarowych w latach 1946–1950 stanowią mało zbadane zjawiska prawno-ekonomiczne. Ważną rolę w funkcjonowaniu giełd odegrało ustawodawstwo z II Rzeczypospolitej, w szczególności rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z 1924 r. o organizacji giełd, które nie zostało zmienione w omawianym okresie, a jedynie odpowiednio zastosowane w zmienionej rzeczywistości polityczno-gospodarczej. Dostosowano natomiast akty prawne wydane na mocy rozporządzenia, które już w schyłkowym okresie istnienia giełd po 1946 r. musiały spełniać warunki gospodarki planowej. Jednak nic nie uchroniło giełd od likwidacji w końcu 1950 r., ich rola bowiem zasadniczo skończyła się z chwilą ustabilizowania obrotu towarami rolno-spożywczymi. Konkludując, należy stwierdzić, że giełdy w krótkim okresie swojej działalności miały istotny wpływ na rozwój oraz odbudowę państwowości polskiej po 1945 r.

⁸¹ Ibidem.